

POLONA SITAR: »Ne le kruh, tudi vrtnice!«: Potrošnja, tehnološki razvoj in emancipacija žensk v socialistični Sloveniji.

Založba ZRC, ZRC SAZU (zbirka Kulturni spomin), Ljubljana 2017, 419 str.

Monografija dr. Polone Sitar prinaša zelo osebni prikaz znanstvene raziskave. Avtorica v celoti izkoristi »privilegij« humanistike, ki raziskovalcu omogoča, da rezultate svojega dela predstavi na skoraj poljuden način, ne da bi jim ob tem odvzel znanstvenost. Še več, z inserti opisov obiskov pri informatorjih podaja še dodatni uvid v znanstvenoraziskovalno delo raziskovalcev na področju humanistike, mnogokrat nepoznano ali neprepoznano tudi s strani raziskovalcev drugih ved. Kot glavno težavo v raziskavi avtorica postavi vprašanje, kako so potrošniške navade žensk vplivale na konstrukcijo njihove identitete, oziroma, ali je potrošnja možen prostor emancipacije.

Knjiga je razdeljena na štiri temeljne enote. Med uvodnim in sklepnim delom sta dva glavna vsebinska sklopa, ki pa sta vsak razdeljena še na dva manjša dela. Vsak od naštetih delov je členjen še na manjše enote s samostojnimi podnaslovi. Gre za precej obsežno delo, ki obsega 419 strani, zato je členjenost besedila dobrodošla in bralcu lajša sle-

denje osnovni niti. Ne glede na dolžino besedila gre vsekakor za delo, za katerega si je vredno vzeti čas.

V uvodnem delu avtorica predstavi raziskovalni pristop, zglede in že opravljene raziskave na tem področju. Pri tem našteva predvsem raziskave, vezane na potrošnjo, manj na emancipacijo žensk. S področja etnologije tako žal pogrešamo na primer delo Irene Destovnik *Moč šibkih* (2002). Kot zelo uporaben vir za primerjavo podatkov o uvajanju posameznih dobrin v slovenska gospodinjstva so publikacije iz zbirke *Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja*, ki so v tej monografiji prav tako spregledane. Manko poznavanja etnoloških raziskav kaže tudi strinjanje s Tanjjo Petrović o odsotnosti socialistične zapuščine v prevladujočem kulturnem spominu (str. 14), kar je toliko bolj presenetljivo, saj je med citirano literaturo tudi raziskava Karle Oder (2010), na podlagi te disertacije pa je pri Knjižnici Glasnika Slovenskega etnološkega društva leta 2015 izšla tudi monografija omenjene avtorice *Mati fabrika, mesto in dom*, ki v citirani literaturi ponuja še množico zgledov iz domačih raziskav. Avtorica sicer navaja niz tuje in domače literature ter tako ponuja bralcu obsežen pregled obravnavanih izbranih vsebin. Delu torej ne moremo očitati ignoriranja dosedanjih raziskav, precej spregledano je žal le področje slovenske etnologije, kar pa je verjetno tudi že dediščina raziskovanja v okviru doktorskega študija, kjer naj bi s svojimi sugestijami na izbor literature najbolj vplivali mentorji; ob izdaji monografij ta izbor soustvarjajo uredniki. Poseben urednik monografije v tem delu ni naveden, navedena je le urednica zbirke. Da knjigi manjka urednik, je opazno tudi pri citiranju literature, saj v besedilu citirani Marija Makarovič in Marta

Košuta (str. 25) med literaturo nista navedeni. Občasno zmotijo tudi nekateri lektorski spodrsaljaji, to pa je pravzaprav tudi vse, kar bi knjigi lahko očitali. Všečno oblikovanje in prijetno postavljeno besedilo, ki je zaradi neskromne velikosti črk pravi balzam za branje tudi v bolj poznih urah, sta le še hvaležna dodatka k zelo tekočemu besedilu.

Uvodni del ob preučevanju kulture potrošnje v antropologiji vsebuje še vpogled v zgodovinski kontekst jugoslovanskega socializma, raziskovalni pristop, predstavitev glavnih sogovornic in opis vsebine knjige. Ob tem avtorica predstavi razloge za izbrani pristop in konkretno delo na terenu, od vzpostavitve širše mreže informatorjev do posebej izbranih štirih glavnih sogovornikov, ki so v knjigi izpostavljeni. Potrošnja avtorica dojema kot niz praks, povezanih z družbenim razredom, okusom, s spolom, z ekonomskim stanjem, s tehnološkim razvojem in z materialnimi dobrinami (str. 13). Predstavi zanimivo stališče, kako se oseba z nakupom dobrin umešča v družbo, se konstruira, s posebnim poudarkom na konstrukciji ženske identitete. Zlasti pomemben se mi zdi opis konteksta jugoslovanskega socializma, kar je v sodobnih besedilih (pre)pogosto prezrto, ker obstaja neutemeljen konstrukt, da danes pa o tem tako ali tako vsi vse vemo. Ob tem so zanimivi kvantitativni podatki o vstopu žensk na trg dela v Jugoslaviji, o višini njihove plače, pridobivanju pravic in podobno, ves čas primerjani s podatki za moški del prebivalstva.

V treh letih terenskega raziskovanja je avtorica govorila z več kot 100 informatorji, v uvodnem delu pa v ospredje postavi tri ženske sogovornice, ki so tudi glavne akterke v monografiji. Poudarjena je pomembnost podatkov o spolu, starosti, poklicu in kraju rojstev

* Anja Serec Hodžar, mag. etnologije in kulturne antropologije, višja strokovna sodelavka, ZRC SAZU, Glasbenonarodopisni inštitut, Novi trg 2, 1000 Ljubljana; anjahodzar@gmail.com.

informatorjev, kljub temu pa med seznamami na koncu manjka njihov seznam. Posebni del knjige so inserti v obliki opisov obiskov pri informatorjih, ki prinašajo uvid v etnografsko delo, vpogled v raziskovalca kot osebo, kjer avtorica v zgodbo vključi tudi svoja razmišljanja, kot bi šlo za inserte iz terenskega dnevnika. Ob tem opisuje svoje sogovornice in svoja »čustva« do njih, svoje interpretacije njihovih čustev, ne pa tudi svojih lastnih. Besedilo monografije tako postane manj monotono, bolj berljivo in bližje širšemu krogu bralcev. Lahko ga beremo tudi kot zbirko črtic o življenju treh posameznic.

Prvi del osrednjega dela monografije uvaja poglavje o nakupu pralnega stroja, delitvi dela v gospodinjstvu in prostem času. Pralni stroj je bil pri vseh sogovornikih na prvem mestu med nakupi gospodinjskih aparatov. S procesi odločanja posameznikov za nakup pralnega stroja pokaže na zanimive vzporednice socializma in kapitalizma v obravnavanem obdobju. Ob zgodbah posameznih sogovornic spoznamo, da na njena položaj in vlogo v družini in širši družbi niso vplivali zgolj zunanji dejavniki in uveljavljeni patriarhat, ampak je bilo izjemno pomembno njeno samopozicioniranje tako v osebni kot širši vsakdanjik, kar, menim, je v vsakem raziskovalnem obdobju, tako v preteklosti kot danes, nujno upoštevati tudi v raziskavah vlog po spolu. Predstavljena delitev dela med moškimi in ženskami na primeru uporabe pralnega stroja in pranja perila je lepo ponazorjena tudi z interpretacijo plakatov, ki so potrošnice nagovarjali k nakupu aparatov in pralnih praškov. Med drugim je bil argument oglaševalcev tudi ta, da bodo imele več časa.

O prostem času ozirna vplivu prostega časa kot odmora od dela na potrošne prakse govori drugo poglavje prvega dela knjige. Ob opredelitvi koncepta prostega časa je upoštevano, da gre pri dojetanju prostega časa za zelo osebni pogled posameznika. Avtorica pokaže, kako mehanizacija do tedaj ročnega dela posledično ne pomeni več prostega časa. Vključitev žensk na trg dela v določeni meri pomeni tudi ekonomsko

osamosvojitve žensk od moških. Lastni zaslužek je ženskam omogočil nakupovanje dobrin, s katerimi so izražale lastno identiteto in kreativnost. Spoznamo lahko, kako so ženske konstituirale svojo identiteto kot delavke. Sogovorniki so spregovorili tudi o dojetanju časa v sodobnosti, ko so upokojeni in imajo zaradi življenjskih izkušenj drugačen pogled od današnjih mladih. V kontekst prostega časa je vključeno tudi razglabljanje o medsebojni povezavi odmora od dela in razvoja turizma.

Drugi del knjige uvaja poglavje o emancipaciji skozi perspektivo dekoracije ženskega telesa. Pri tem posebno mesto zavzema uvajanje hlač v oblačilni videz žensk, ki je bilo na delovnem mestu lahko sprejeto tudi kot neposredno kljubovanje nadrejenim moškim. Hlače so se sicer med ženskami uveljavile le počasi, za elegantne so veljale samo v kombinaciji z visokimi petami, razen če so se nosile kot športno oblačilo. Celotni starši so se pogosto težko sprijaznili, da so njihove hčere začele nositi hlače. Ženske hlače so šivali v glavnem krojači, ne šivilje. Seksualnost ženskega telesa so poudarjala tudi vedno krajša krila. V jugoslovanskem socializmu je bilo konstruiranje ženskosti zaželeno in v javnih medijih (predvsem revijah) celo spodbujano. K urejenosti telesa sta poleg oblačilnega videza spadala tudi higiena in krašenje (ličjenje in modni dodatki). Kljub vsemu navedenemu pa je bilo pomembno, da si urejen, a pri tem ne izstopaš. Z načinom oblačenja so se sogovornice aktivno poigravale z razrednimi pozicijami. Ob tem je mogoče zanimivo poudariti, da so sogovornice selitev s podeželja v mesto videle kot »pobeg s podeželja, ne pa tudi iz razreda« (str. 293).

Vsebinsko se monografija končuje s poglavjem o predmetih menstrualne higiene. Gre predvsem za uveljavitev vložkov za enkratno uporabo in tamponov, pri čemer se kar sama ponuja vzporednica s pojavom plenice za enkratno uporabo. Z oglaševanjem vložkov in tamponov je menstruacija postala javna zadeva. Pri diskurzu o menstruaciji gre, podobno kot pri samopozicioniranju ženske v odnosu do moškega,

za zelo osebni odnos do problema. Na to avtorica opozori s primeri iz antropološkega raziskovanja. Kot večji težavi pri menstruaciji so ženske dojemale pomanjkanje informacij in strah, da bi se kri videla skozi oblačila. Zanimivo je, da so nekatere ženske za večjo težavo od menstruacije navedle menopavzo. Uporaba vložkov za enkratno uporabo in predvsem tamponov je omogočila neovirano gibanje ženskega telesa med menstruacijo, kar je s pridom uporabil marketing.

Sklepni del knjige je precej skromen. Avtorica našteva predstavljene koncepte, kar je bolj ali manj nepotrebno, besedilo monografije je namreč dovolj tehtno in sklep obvisi kot zgolj kratek povzetek knjige. Sicer je nakazano, kam bi se lahko nadaljevale raziskave posameznih obravnavanih konceptov, manjka pa krajša zaokrožena celota, ki bi povedala bistvo, torej kaj monografija doprinaša k znanosti. Ne glede na to se monografiji pozna, da je plod dolgotrajnih raziskav in intenzivnega etnografskega dela. To je avtorici omogočalo raziskovanje v okviru doktorskega študija. Prav čas bi moral biti temelj raziskovanja v humanistiki, ga pa trenutna znanstvena realnost v Sloveniji ne omogoča. Zato je treba toliko bolj opozarjati na dela, kot je pričujoča monografija, prenekatera danes izdana znanstvena monografija niti približno ne dosega standardov, ki jih dosega delo Polone Sitar. Le upamo lahko, da bo avtorici omogočeno nadaljnje kvalitativno raziskovanje in bo tudi v prihodnje osvetljevala še vedno skrite in zakrite koncepte, ki jih živimo tako ženske kot moški. Vprašamo se namreč lahko, ali monografija res govori o zgodovinskem pomenu ali obravnava sedanjost.

Literatura

- DESTOVNIK, Irena: *Moč šibkih: Ženske v času kmečkega gospodarjenja*. Celovec: Drava, 2002.
- ODER, Karla: *Mati fabrika, mesto in dom*. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo (Knjižnica Glasnika Slovenskega etnološkega društva; 49), 2015.